

Algebra a diskrétna matematika
Prehľad z 11. týždňa
Algebraické štruktúry s jednou binárnou operáciou

Binárna operácia φ na množine M je zobrazenie $\varphi : M \times M \rightarrow M$.

Poznámka: Binárna operácia je vždy *uzavretá*; $\forall x, y \in M : \varphi(x, y) \in M$.

Neprázdna množina M spolu s jednou alebo viacerými binárnymi operáciami tvorí **algebraickú štruktúru**.

Grupoid

Nech M je neprázdna množina a $*$ binárna operácia na M . Potom dvojicu $(M, *)$ nazývame **grupoid**.

Ak M je konečná, jedná sa o *konečný grupoid*; inak *nekonečný*.

Rád grupoidu je veľkosť množiny M ; označujeme ho $|M|$.

V prípade, že je operácia $*$ komutatívna, tak hovoríme, že grupoid je **komutatívny**, alebo **abelovský**.

Pologrupa

Pologrupa je grupoid $(M, *)$, v ktorom je binárna operácia $*$ asociatívna.

Príklad 1: Rozhodnite, či sú nasledujúce štruktúry pologrupy.

- a) $(\mathbb{N}, +)$
- b) $(\mathbb{N}, \cdot)$
- c) $(\mathbb{Z}, -)$
- d) $(\mathbb{Q}, +)$
- e) $(\mathbb{Q}, \cdot)$
- f) $(\mathbb{R} - \{0\}, \cdot)$
- g) $(\mathbb{R} - \{0\}, /)$
- h) $(\mathbb{C}, +)$

Odpoveď: a) áno, b) áno, c) nie d) áno e) áno, f) áno, g) nie, h) áno

Príklad 2:

a) Štruktúra $(\mathbb{N}, *)$, kde $\forall m, n \in \mathbb{N} : m * n = \max\{m, n\}$, je abelovská pologrupa.

b) Príklad nekomutatívnej pologrupy je štruktúra $(M_X, \circ)$, kde M_X je množina všetkých funkcií $f : X \rightarrow X$ a operácia $\circ$ je skladanie funkcií.

Príklad 3:

Nech množina $M = \left\{ \begin{pmatrix} 1 & n \\ 0 & 1 \end{pmatrix}, n \in \mathbb{N} \right\}$ a operácia $*$ je násobenie matíc.

Dvojica $(M, *)$ je komutatívna pologrupa, pretože násobenie matíc je asociatívna operácia a navyše pre tento typ matíc platí aj komutativita.

Monoid

Nech $(M, *)$ je pologrupa.

Prvok $e \in M$ sa nazýva **neutrálny** (jednotkový), ak

$$\forall x \in M : x * e = e * x = x$$

Pologrupa $(M, *)$, ktorá má neutrálny prvok, sa nazýva **monoid**.

Príklad 4: Overte, či sa jedná o monoidy.

a) $(\mathbb{N}, +)$

b) $(\mathbb{N}, \cdot)$

c) $(2^{\mathbb{N}}, \cup)$

d) $(2^{\mathbb{N}}, \cap)$

Odpoveď: a) nie, b) áno, c) áno, d) áno

Príklad 5: Zistite, či sú nasledujúce štruktúry monoidy a overte ich komutativitu.

a) $(\{0, 1, 2, 3\}, *)$, kde $m * n = \max\{m + n, 3\}$

b) $(\{0, 1, 2, 3\}, *)$, kde $m * n = \min\{m + n, 3\}$

c) $(M, \cdot)$, kde $M = \left\{ \begin{pmatrix} a & b \\ c & d \end{pmatrix}, a, b, c, d \in \mathbb{Z} \right\}$

Odpoveď: a) nie je algebraická štruktúra, b) komutatívny monoid c) nie je monoid

Tvrdenie 1: Ak v monoide existujú neutrálne prvky e_1 a e_2 , potom $e_1 = e_2$.

Dôkaz:

Predkladajme, že monoid $(M, *)$ má dva neutrálne prvky e_1, e_2 .

Platí, že $e_1 * e_2 = e_2$, lebo e_1 je neutrálny prvok.

Taktiež $e_1 * e_2 = e_1$, lebo e_2 je neutrálny prvok.

Dostali sme, že $e_1 = e_2$. □

Dôsledok: Každý monoid má práve jeden neutrálny prvok.

Grupa

Nech $(M, *)$ je monoid s neutrálnym prvkom e .

Nech $x \in M$. Prvok $y \in M$ sa nazýva **inverzný** k prvku x , ak platí

$$x * y = y * x = e$$

Monoid $(M, *)$, v ktorom ku každému prvku existuje inverzný prvok, sa nazýva **grupa**.

Príklad 6: Overte, či sa jedná o grupy.

a) $(\mathbb{Z}, +)$

b) $(\mathbb{Z} - \{0\}, \cdot)$

c) $(\mathbb{Q}^+, \cdot)$

d) $(\mathbb{R} - \{0\}, \cdot)$

Odpoveď: a) áno, b) nie, c) áno, d) áno

Tvrdenie 2: Ak v grupe $(M, *)$ existujú k prvku $x \in M$ inverzné prvky y_1 a y_2 , potom $y_1 = y_2$.

Dôkaz:

Predkladajme, že prvok $x \in M$ má v grupe $(M, *)$ dva inverzné prvky $y_1, y_2 \in M$, t. j. $x * y_1 = y_1 * x = e$ a $x * y_2 = y_2 * x = e$. Potom platia nasledujúce rovnosti

$$y_1 = y_1 * e = y_1 * (x * y_2) = (y_1 * x) * y_2 = e * y_2 = y_2$$

Dostali sme teda, že $y_1 = y_2$. □

Dôsledok: Každý prvok grupy má práve jeden inverzný prvok.

Inverzný prvok k prvku x označujeme x^{-1} .

Príklad 7: Množinu celých čísel si rozdelíme do dvoch množín podľa parity.

P = množina všetkých celých párných čísel

N = množina všetkých celých nepárnych čísel

Uvažujme množinu $M = \{P, N\}$ s operáciou sčítania (aplikovanou medzi každou dvojicou čísel z daných množín). Dvojica $(M, +)$ tvorí grupu. Neutrálň prvok je P a inverzný prvok k N je N .

Príklad 8: Uvažujme nasledujúce množiny

$$A = \{\dots, -15, -12, -9, -6, -3, 0, 3, 6, 9, 12, 15, \dots\}$$

$$B = \{\dots, -14, -11, -8, -5, -2, 1, 4, 7, 10, 13, 16, \dots\}$$

$$C = \{\dots, -13, -10, -7, -4, -1, 2, 5, 8, 11, 14, 17, \dots\}$$

Dvojica $(\{A, B, C\}, +)$ tvorí grupu. Jej neutrálnym prvkom je A a platí, že $B^{-1} = C$, teda aj $C^{-1} = B$.

Pre každé prirodzené číslo k označme

$$\mathbb{Z}_k = \{n \in \mathbb{Z}_0^+, n < k\} = \{0, 1, 2, \dots, k-1\}$$

Množinu $\mathbb{Z}_k$ nazývame **množinou zvyškových tried modulo k** , alebo triedami reziduí.

Definujme operáciu $\oplus$ na množine $\mathbb{Z}_k$ nasledovne:

$\forall a, b \in \mathbb{Z}_k : a \oplus b$ je zvyšok po delení $(a + b) : k$.

Operácia $\oplus$ je na $\mathbb{Z}_k$ asociatívna.

Neutrálny prvok vzľadom na $\oplus$ je $e = 0$.

Pre každé $a \in \mathbb{Z}_k, a \neq 0$ je inverzný prvok $a^{-1} = k - a$, lebo $a \oplus a^{-1} = a \oplus (k - a) \equiv 0 \pmod{k}$.

Dvojica $(\mathbb{Z}_k, \oplus)$ tvorí **abelovskú grupu**.

Zapisujeme ju jednoducho $(\mathbb{Z}_k, +)$.

V tejto grupe sa namiesto a^{-1} zvykne písať $-a$, pretože $k - a$ je v rovnakej zvyškovej triede ako $-a$.

Príklad 9: Inverzné prvky v grupe $(\mathbb{Z}_{11}, \oplus)$ sú nasledovné:

$$-1 = 10, -10 = 1$$

$$-2 = 9, -9 = 2$$

$$-3 = 8, -8 = 3$$

$$-4 = 7, -7 = 4$$

$$-5 = 6, -6 = 5$$

Príklad 10: Nájdite všetky riešenia každej z daných rovníc.

a) $7 + x \equiv 5 \pmod{9}$

b) $3x \equiv 4 \pmod{8}$

c) $4x \equiv 6 \pmod{7}$

d) $2x \equiv 3 \pmod{6}$

Odpoveď: a) $x = 7 + 9k, k \in \mathbb{Z}$; b) $x = 4 + 8k, k \in \mathbb{Z}$, c) $x = 5 + 7k, k \in \mathbb{Z}$

d) nemá riešenie

Rád prvku a grupy $(M, *)$ je najmenšie kladné celé číslo n také, že

$$a^n = e,$$

kde a^n znamená n -krát aplikovanú operáciu $*$ na prvok a .

Označuje sa $|a|$.

Ak také n neexistuje, hovoríme, že a má **nekonečný rád**.

Príklad 11: Určte rády daných prvkov v zodpovedajúcich grupách.

a) všetkých prvkov v $(\mathbb{Z}_6, +)$

b) prvku 4 v $(\mathbb{Z}, +)$

c) komplexnej jednotky i v $(\mathbb{C} - \{(0, 0)\}, \cdot)$

Odpoveď: a) rád 0 je 1 (jedná sa o neutrálny prvok), rády prvkov $1, 2, 3, 4, 5$ sú $6, 3, 2, 3, 6$ v zodpovedajúcom poradí; b) ∞ , c) 4

Množina **generátorov** grupy je taká podmnožina grupy, že každý prvok grupy sa dá vyjadriť ako "súčin" mocnín týchto generátorov.

Prezentácia grupy pomocou generátorov: $\langle \text{generátory} \mid \text{relácie} \rangle$

Cyklická grupa je grupa, ktorá je generovaná jedným prvkom g , t. j. je to množina všetkých mocnín prvku g .

Zapisuje sa $\langle g \mid g^n = e \rangle$, skrátené $\langle g \rangle$.

Grupa z príkladu 7 je cyklická grupa $(\mathbb{Z}_2, +)$ a grupa z príkladu 8 je $(\mathbb{Z}_3, +)$.

Príklad 12: Nájdite generátory grúp $(\mathbb{Z}_5, +), (\mathbb{Z}_6, +), (\mathbb{Z}_5 - \{0\}, \odot), (\mathbb{Z}, +)$.

Odpoveď:

$$(\mathbb{Z}_5, +) = \langle 1 \rangle = \langle 2 \rangle = \langle 3 \rangle = \langle 4 \rangle$$

$$(\mathbb{Z}_6, +) = \langle 1 \rangle = \langle 5 \rangle$$

$$(\mathbb{Z}_5 - \{0\}, \odot) = \langle 2 \rangle$$

$$(\mathbb{Z}, +) = \langle 1 \rangle$$

Grupa symetrií pravidelného n -uholníka sa nazýva **dihedrálna grupa**.

Označuje sa D_n

Jej rád je $|D_n| = 2n$ (n osových symetrií a n otočení)

Neutrálny prvok e je identita.

Prezentácia: $D_n = \langle r, s \mid r^n = e, s^2 = e, rs = sr^{-1} \rangle$

r – rotácia o $2\pi/n$ stupňov

s – symetria podľa pevnej osi symetrie